

Цивільне право і цивільний процес

УДК 347

Уразова Ганна Олександрівна

кандидат юридичних наук, доцентка,

асистентка кафедри цивільного права №1

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Urazova Hanna

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,

Assistant of the Department of Civil Law №1

Yaroslav Mydryi National Law University

Зуб Карина Олександрівна

студентка факультету юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Zub Karyna

Student of Faculty of Justice

Yaroslav Mydryi National Law University

Шмиголь Софія Сергіївна

студентка факультету приватного права та підприємництва

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Shmyhol Sofiia

Student of Faculty of Private Law and Enterprise

Yaroslav Mydryi National Law University

ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЯ, ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

ELECTRICITY AS AN OBJECT OF CIVIL RIGHTS

Анотація. Вступ. Питання об'єктів цивільних прав традиційно вважається одним з найбільш складних у цивілістиці, якому присвячена

чимала кількість робіт та досліджень, які визначають найбільш суттєві характеристики останніх, вирізняють різноманітні класифікації. Ця стаття присвячена визначенню правової природи та розгляду наявних у науці підходів щодо електроенергії як об'єкта цивільних прав. Цивільний кодекс України серед об'єктів цивільного права прямо електроенергію не визначає, отже можна сказати, що на законодавчому рівні не закріплено правовий статус енергії. Саме її фізичні характеристики обумовлюють складність закріплення за електроенергією статусу речі чи навіть об'єкту. Проаналізовані доктринальні позиції вчених дають підстави визначити, що електроенергія розглядається як річ, безтілесна річ, «інше майно» тощо. В якості характеристики електроенергії як речі встановлено, що вона є рухомою, простою, подільною, споживчою річчю, яка визначається родовими ознаками. Але визначено, що саме відсутність тілесності, унеможлиблює віднесення електроенергії до цієї категорії. Прихильники концепції так званих безтілесних речей, визнаючи за рядом об'єктів безтілесний вміст, також відносять електроенергію до речей, але і цей підхід піддається критиці, оскільки не відповідає реальним особливостям електроенергії, і за своєю суттю дуже близький до визначення електроенергії як речі.

Мета. Метою цієї статті є аналіз, дослідження та узагальнення законодавчих і доктринальних підходів щодо визначення енергії, як об'єкта цивільних прав, з'ясування її правової природи та пошук шляхів усунення проблеми неоднозначного визначення поняття електроенергії, як об'єкта цивільних прав.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правове регулювання такого об'єкта цивільного права, як енергія; 2) праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що проводять дослідження щодо визначення правової природи електроенергії. В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: аналізу (для

характеристики різних підходів, щодо визначення електроенергії, як об'єкта цивільного права та їх аналіз); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).

Результати. Автори доходять висновку, що електроенергію не можна розглядати, як річ у звичному розумінні, а вважають за необхідне характеризувати її як квазіріч або «інше майно», та пропонують розширити традиційне розуміння речі у вітчизняному праві за допомогою включення об'єктів будь-якого агрегатного стану.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується звернути увагу на необхідності внесення змін до законодавства щодо розширення поняття речі з врахуванням особливості природи енергії, та закріплення ще одного виду об'єктів цивільних прав – енергії.

Ключові слова: електроенергія, об'єкт цивільних прав, речі, безтілесні речі, особливий об'єкт цивільного права.

Summary. *Introduction.* The issue of objects of civil rights is traditionally considered one of the most complex in civil studies, to which a considerable number of works and studies are devoted, which determine the most essential characteristics of the latter, distinguish various classifications. This article is devoted to the determination of the legal nature and consideration of the approaches available in science regarding electricity as an object of civil rights. The Civil Code of Ukraine does not directly define electricity among the objects of civil law, so it can be said that the legal status of energy is not fixed at the legislative level. Its physical characteristics make it difficult to determine the status of a thing or even an object by electricity. The analyzed doctrinal positions of scientists give reasons to determine that electricity is considered as a thing, an incorporeal thing, "other property", etc. As a characteristic of electricity as a thing, it is established that it is a movable, simple, divisible, consumer thing, which is determined by generic features. But it is determined

that it is the lack of physicality that makes it impossible to assign electricity to this category. Proponents of the concept of so-called incorporeal things, recognizing the incorporeal content of a number of objects, also attribute electricity to things, but this approach is also subject to criticism, as it does not correspond to the real characteristics of electricity, and in its essence is very close to the definition of electricity as a thing.

Purpose. The purpose of this article is to analyse, research and summarise of legislative and doctrinal approaches to the definition of energy as an object of civil as an object of civil rights, to clarify its legal nature and to find ways to eliminate the problem of ambiguous definition of the concept of electricity as an object of civil rights.

Materials and methods. The research materials are: 1) normative and legal regulation of such an object of civil law as energy; 2) works of domestic and foreign authors conducting research on determining the legal nature of electricity. In the process of carrying out the research, the following scientific methods were used: analysis (to characterize different approaches to the definition of electricity as an object of civil law and their analysis); logical generalization of results (formulation of conclusions).

Results. The authors come to the conclusion that electricity cannot be considered as a thing in the usual sense, but consider it necessary to characterize it as a quasi-property or "other property", and suggest expanding the traditional understanding of a thing in domestic law by including objects of any aggregate state.

Discussion. In further scientific research, it is proposed to pay attention to the need to amend the legislation regarding the expansion of the concept of a thing, taking into account the particularity of the nature of energy, and to establish another type of objects of civil rights - energy.

Key words: *electricity, object of civil rights, things, incorporeal things, special object of civil law.*

Постановка проблеми. Починаючи з ХХІ століття, використання електроенергії є важливим елементом цивілізації будь-якої розвинутої країни. Та саме правовідносини, які стосуються раціонального використання електроенергії є одними із основних галузей наукових досліджень.

Для того, щоб визначити, яке місце займає електроенергія в системі об'єктів цивільних прав, необхідно визначити, що цивільне законодавство розглядає під останніми. Відповідно до положень статті 177 ЦК України до об'єктів слід відносити речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага [1]. Отже, ЦК України серед об'єктів цивільного права прямо енергію не зазначає. Варто зазначити, що немає єдності у визначенні правової природи електроенергії як об'єкта цивільних правовідносин. Цьому посприяло те, що сама по собі електроенергія є специфічною, бо тілесної оболонки вона не має, її неможливо обміняти, торкнутися, і фактично повернути, як це можливо зробити з товаром у договорі купівлі-продажу. Стрімкий розвиток технологій та поява нових об'єктів права зумовлюють проблему правового регулювання їх використання. Це стосується і електроенергії, яку наразі люди використовують щодня в своєму повсякденному житті. Отже правове визначення такого поняття є вкрай важливим, що буде сприяти побудуванню механізму правового регулювання електроенергії в цивільному праві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні одним із найбільш обговорюваних питань є з'ясування місця електроенергії у системі об'єктів цивільних прав. Загалом теми пов'язані з визначенням об'єктів цивільних прав досліджували такі вчені, як Спасибо-Фатєєва І. В. [7], Сліпченко С. [6], Кохановська О. В. [3], Шемет У.Р., Косяченко К.Е. [13], Дзера О. В. [2]. Дослідження спрямовані конкретно на питання

визначення поняття електроенергії, на різні підходи її визначення, як об'єкта цивільних прав, проводилися такими науковцями, як Скрипник В.[5], Ходико Ю. Є. [9; 10], Кузьміна М. М. [4], Топорков М. М. [8]. Загалом було висвітлено багато проблем пов'язаних з визначенням правової природи електроенергії, проте однозначну відповідь так і не було знайдено.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що поняття "енергія" пройшло кілька етапів розвитку. Спочатку було створено загальнотеоретичне підґрунтя для уявлення про місце енергії в системі об'єктів навколишнього світу та її вплив на світобудову. У філософському сенсі енергія була представлена як діяльність дійсність [4, с. 134].

На другому етапі природничі науки почали розглядати енергію як об'єкт навколишнього світу, який вивчався як фізичне явище, з'ясовувалися його характеристики та властивості [4, с. 135].

На третьому етапі з економічної та юридичної точок зору енергія почала розглядатися як самостійний об'єкт відносин. Необхідність купівлі-продажу енергії та встановлення кримінальної відповідальності за її розкрадання поставили питання про право власності на енергію та необхідність визнання її річчю, товаром [4, с. 135].

Слід відзначити, що наразі найбільш популярний підхід - це визначення електроенергії, як речі. Через що, вважаємо за потрібне дослідити питання: що являє собою річ?

У цивільному законодавстві різних країн міститься поняття речей, зокрема: «речами в сенсі закону є лише тілесні предмети» (параграф 90 Цивільного уложення Німеччини); «речові об'єкти, які можуть перебувати в людському володінні» (ст. 2 кн. 3 ЦК Нідерландів); «матеріальні предмети, що мають просторові межі» (Модельний закон «Про право власності та його захист»); «річчю вважаються тільки фізичні об'єкти» (п. 1 ст. 135 ЦК Азербайджанської Республіки) [10, с. 80]. Отже, як і

визначенні в статті 179 ЦК України, поняття речі обмежується рамками матеріального, фізичного світу, що є вузьким підходом до визначення даного поняття. У широкому розумінні річ – це як тілесний предмет матеріального світу, так і матеріальні права. Існує шість підходів щодо розуміння правової природи електроенергії.

Прихильники першого вважають, що електроенергія є річчю. Так, за словами Вольмана І., вперше сили природи (електроенергія, світло, тепло тощо) розглядаються в праві як речі у ст. 706 Швейцарського цивільного уложення: «Предметом права власності на рухомі речі є всі за своєю природою рухомі тілесні речі, а також сили природи, оскільки вони не долучені до речей нерухомих» [5, с. 87]. Гамборовий Ю. визначає енергію, як річ. На його думку, речами в юридичному розумінні необхідно назвати речі, до яких не можна доторкнутися, а саме газ, пар, стиснене повітря і навіть електрику, якщо вони зберігаються в певних приміщеннях передаються по трубах чи проводах, оскільки енергія – предмет, що знаходиться у зовнішньому світі з властивостями цінності, оборотоздатності і самостійності [8, с.274]. Вважаємо, що таке широке розуміння поняття речі в вітчизняному законодавстві сприяло б вирішенню проблеми з правовим регулюванням електроенергії, проте поки це не зроблено, відповідно до чинних положень ЦК електроенергію важко віднести до категорії речей.

Зокрема Ф. Бернгефт, який визначає, що електроенергія - це не річ, вона не є предметом власності і не може бути предметом крадіжки [9, с. 87]. Крім, того деякі наковці визначають, що підхід до енергії, як речі критикується через те, що енергія не має матеріального втілення. В якості характеристики енергії, як речі можна відзначити, що вона є рухомою, простою, подільною, споживчою річчю, яка визначається родовими ознаками [5, с. 164]. Проте саме критерій матеріальності не дозволяє

віднести електроенергію до категорії речей, незважаючи на те що вона має чимало ознак речі.

Прихильник другого підходу, Скрипник В. зазначає, що у диспозиції ст. 177 ЦК «Види об'єктів цивільних прав» законодавець називає і «інше майно», проте, на відміну від інших правових категорій (речі, цінні папери тощо), змісту цього поняття не подає. Електроенергія – це не річ, не специфічна річ, не спеціальна дія, а саме такий об'єкт цивільних прав, зазначений, як «інше майно» [5, с. 167]. Проте це поняття не має визначення та чіткого правового регулювання в цивільному законодавстві, що теж не дає змоги однозначно віднести електроенергію до цієї категорії. На нашу думку, слід визначити перелік категорій, які можуть вважатися «іншим майном», для того щоб уникнути помилкового віднесення об'єктів цивільних прав до цього виду. Також майно, як правило, це річ матеріального світу, тому зважаючи на особливу природу електроенергії не можна віднести її до категорії «майна», визначення якого міститься в статті 190 ЦК України.

Схожу думку має і Ходико Ю. Є., проте пропонує третій підхід до правової природи електроенергії – «інші блага». Він визначає, що у фізичному розумінні електроенергія хоч і є матерія як така, але річчю не є, оскільки відсутня головна ознака речі – тілесність. У такому разі йдеться про те, що електроенергія належить до інших благ і на неї може поширюватися правовий режим речей [10, с. 87]. Ми погоджуємось з таким положенням, адже електроенергія більше відповідає поняттю блага під яким в теорії права розуміють все те, що здатне задовольнити певні потреби людини. Блага поділяються на матеріальні та нематеріальні. Перелік нематеріальних благ наявний в Главі 15 ЦК України і є вичерпним, проте не містить категорії електроенергії. Щодо матеріальних благ, то визначення переліку і поняття цієї категорії відсутні.

Хотілося б наголосити на тому, що у деяких країнах енергія визначається саме, як товар, що є четвертим підходом. Зокрема, звернути увагу на положення §90 Німецького цивільного уложення, за яким в очах закону речами є лише матеріальні предмети [12, с.107]. Тобто німецькі юристи вважають, що речами визнаються лише матеріальні предмети.

Тому енергія є товаром, але не річчю. У п. 11 ст. 1 Закону України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 р. зазначено, що виробництво електричної енергії – це діяльність, пов'язана з перетворенням енергії з енергетичних ресурсів будь-якого походження на електричну енергію за допомогою технічних засобів, а п. 26 надається і поняття електричної енергії – енергія, вироблена на об'єктах електроенергетики та є товаром, призначеним для купівлі-продажу. Це законодавче визначення свідчить про товарну властивість електроенергії як об'єкта цивільних прав із відповідним правовим режимом. Правовий режим є не статичною незмінною категорією і може змінюватися, залежно від доктринального та законодавчого розуміння об'єкта. Енергія як об'єкт широко задіяна у цивільному обороті і є предметом низки договорів. Під цивільним оборотом зазвичай розуміють юридичну форму економічного обороту, а об'єктами останнього є товар, тобто благо, має грошову цінність, тому і права на нього можуть бути лише майновими [3, с. 165]. Таке положення, підтверджує нашу думку про те, що електроенергія є матеріальним благом, адже є товаром. Але слід відзначити, що через визнання енергії «товаром» проблему об'єктів цивільних прав не вирішити. Такий підхід до визначення поняття об'єкта цивільних прав не завжди може бути застосовний як правовий прийом оформлення відносно нових об'єктів права. Крім того, саме поняття «товару» достатньо широке і не має в праві вичерпного змісту [8, с. 276].

Існує ще один, п'ятий, підхід – концепція так званих безтілесних речей. У сучасній цивілістичній літературі існують два підходи щодо правової природи безтілесних речей. Деякі автори вважають, що під безтілесними речами розуміються і майнові права, які формально належать до речей, хоча власне речами не є, що пояснюється зручностями з огляду законодавчої техніки. Представники іншого наукового підходу трактують поняття безтілесних речей ширше уважаючи безтілесними речами не лише майнові права, а й будь-які об'єкти, які являють собою нематеріалізовані об'єкти [5, с. 163]. Прихильники концепції безтілесних речей, визначаючи за тими чи іншими об'єктами безтілесний вміст, також відносять енергію до речей. Але даний підхід знайшов велику кількість критики, оскільки він не відповідає дійсним особливостям енергії, а саме характеристиці матеріальності. У науці визначається, що говорити про енергію як про самостійну річ (нехай навіть безтілесну) є безперспективно, оскільки вона невіддільна від майна за допомогою якого вона виробляється і передається. Більше того, поза таким майном енергія просто не існує.

Але поки згідно з чинним законодавством енергія не може визначатись майном, тому віднести її до цієї категорії немає підстав.

Слід відзначити, що деякі науковці розглядають енергію, як особливий чи нетрадиційний об'єкт цивільного права – шостий підхід. До спірних, нетрадиційних цивільних об'єктів відносять наряду з суб'єктивними правами, бездокументарними і цінними паперами, безготівковими грошима пропонують відносити енергію та інформацію. Науковці, що поділяють даний підхід, вважають, що існування цих об'єктів без чіткої правової ідентифікації, ставить під сумнів їх участь в цивільному обороті, тому така ситуація є неправильною. Не можемо не погодитись з цією думкою, адже енергія є унікальним явищем, яке не можна однозначно віднести до жодного виду об'єктів цивільних прав.

Тому найкраще вирішення цієї проблеми – внесення в законодавство ще одного виду, а саме енергії (в тому числі електричної).

Немченко С.С. досліджуючи сутність договору постачання електричної енергії через приєднану мережу, дійшов висновку що електрична енергія є особливим об'єктом цивільного права, а найважливішою властивістю енергії є її здатність виконувати роботу завдяки електричному току, потужність якого споживається тим чи іншим приладом та обладнанням, приєднаним до мережі. Тобто висувається теза, що під час постачання енергії споживається не енергія, а потужність. Але слід відзначити, що напруга - це одна з найважливіших характеристик енергії, проте вважати об'єктом договору і об'єктом цивільних прав потужність є сумнівним [5, с. 164-165].

Висновок. Можна відзначити, що енергія на сьогодні розглядається як річ, категорія «інше майно», матеріальне благо, безтілесна річ, товар або як особливий об'єкт цивільного права. Тобто спостерігається плюралістичний підхід розуміння правової природи електроенергії у вітчизняній правовій доктрині. Відсутність визначеності на рівні цивільного закону щодо тих чи інших благ, унеможливорює визначити їх правовий режим. Науково-технічний прогрес постійно зумовлює розвиток економіки та розширює перелік благ, які можуть бути об'єктами цивільних прав, і відповідно законодавець має реагувати на такі зміни і забезпечувати правову регламентацію нових правових явищ. На наш погляд, вирішення цієї проблеми може бути здійснене декількома шляхами. По-перше, розширення поняття речі не тільки як тілесної одиниці, а й з врахуванням особливості природи енергії. По-друге, внесення ще одного виду до об'єктів цивільних прав – енергії. Але поки такі зміни не будуть зроблені, схилиємось до думки, що найбільш прийнятними підходами до визначення правової природи є електроенергія як матеріальне благо та товар.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. No 435-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. No 40-44.URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 20.05.2023)
2. Дзера О. В. Об'єкти цивільних прав // Обране. Збірник наукових праць. Київська школа цивілістики. К. : Юринком Інтер, 2016. 872 с.
3. Кохановська О. В. Втілення та реалізація ідей розробників ЦК України щодо нормативного закріплення поняття та видів об'єктів цивільних прав. Актуальні проблеми приватного права : збірник статей до ювілею доктора юрид. наук, проф. Н. С. Кузнецової / відп. ред. Р. А. Майданик та О. В. Кохановська. Київ : ПрАТ "Юридична практика". 2014. С. 247–271.
4. Кузьміна М.М. Поняття та види енергії з альтернативних джерел // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2013. № 3 (14). С. 134-14.
5. Скрипник В. Електроенергія в системі об'єктів цивільних прав // Публічне право. 2019. № 4(36). С. 162-168.
6. Сліпченко С. Поняття об'єкта цивільного права за ЦК України // Проблеми цивільного права та процесу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвячені пам'яті професора О.О. Пушкіна, 23 травня 2009 р. Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. С. 66-68.
7. Спасибо-Фатєєва І. В. Види об'єктів цивільних прав. Часопис цивілістики. Вип. 18. С. 13–17.
8. Топорков М.М. Теплова енергія як об'єкт цивільних прав/Право і Безпека. 2010. № 5. С. 274-276.
9. Ходико Ю.Є. Спірні об'єкти речового правовідношення та їх правовий режим // Право і суспільство. 2017. №6. С. 85-90.

10. Ходико Ю.Є. Поняття речі в контексті визначення об'єктів речового правовідношення // Цивільне право і цивільний процес. 2017. С. 79-85.
11. Шемет У.Р., Косяченко К.Е. Об'єкти цивільних прав особливості та парадокси їх визначення // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2019. Том 30(69), № 6. С. 56-60.
12. Шимон С.І. Відродження «res incorporales» в українському цивільному законодавстві (сучасний досвід) // Правничий вісник Університету «Крок»// Цивільне право і цивільний процес. 2012. С. 106-111.

References

1. Tsyvilnyi kodeks Ukraïny vid 16.01.2003 r. No 435-IV // Vidomosti Verkhovnoïi Rady Ukraïny. 2003. No 40-44.URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (date of access: 20.05.2023)
2. Dzera O. V. Obiekty tsyvilnykh prav // Obrane. Zbirnyk naukovykh prats. Kyivska shkola tsyvilistyky. K. : Yuryнком Inter, 2016. 872 s.
3. Kokhanovska O. V. Vtilennia ta realizatsiia ideï rozrobnykiv TsK Ukraïny shchodo normatyvnoho zakriplennia poniattia ta vydiv obektiv tsyvilnykh prav. Aktualni problemy pryvanoho prava : zbirnyk stateï do yuvileiu doktora yuryd. nauk, prof. N. S. Kuznietsovoi / vidp. red. R. A. Maïdanyk ta O. V. Kokhanovska. Kyïv : PrAT "Iurydychna praktyka". 2014. S. 247–271.
4. Kuzmina M.M. Poniattia ta vydy enerhii z alternatyvnykh dzherel // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukraïny imeni Yaroslava Mudroho». 2013. № 3 (14). S. 134-14.
5. Skrypnyk V. Elektroenerhiia v systemi obektiv tsyvilnykh prav // Publichne pravo. 2019. № 4(36). S. 162-168.
6. Slipchenko S. Poniattia obiekta tsyvilnoho prava za TsK Ukrainy // Problemy tsyvilnoho prava ta protsesu: materialy mizhnarodnoi naukovo-

- praktychnoi konferentsii, prysviacheni pamiati profesora O.O. Pushkina, 23 travnia 2009 r. Kh. : Vyd-vo Khark. nats. un-tu vnutr. sprav, 2009. S. 66-68.
7. Spasybo-Fatieieva I. V. Vydy obektiv tsyvilnykh prav. Chasopys tsyvilistyky. Vyp. 18. S. 13–17.
 8. Toporkov M.M. Teplova enerhiia yak ob'ekt tsyvilnykh prav/Pravo i Bezpeka. 2010. № 5. S. 274-276.
 9. Khodyko Yu.Ie. Spirni ob'ekty rechovoho pravovidnoshennia ta yikh pravovyi rezhym // Pravo i suspilstvo. 2017. №6. S. 85-90.
 10. Khodyko Yu.Ie. Poniattia rechi v konteksti vyznachennia obektiv rechovoho pravovidnoshennia // Tsyvilne pravo i tsyvilnyi protses. 2017. S. 79-85.
 11. Shemet U.R., Kosiachenko K.E. Ob'ekty tsyvilnykh prav osoblyvosti ta paradoksy yikh vyznachennia // Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: yurydychni nauky. 2019. Tom 30(69), № 6. S. 56-60.
 12. Shymon S.I. Vidrodzhennia «res incorporales» v ukrainskomu tsyvilnomu zakonodavstvi (suchasnyi dosvid) // Pravnychi visnyk Universytetu «Krok»// Tsyvilne pravo i tsyvilnyi protses. 2012. S. 106-111.